

APA Aydoğın, S. (2021) RUSYA VE ÇİN'İ ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN OLUŞUMUNA GÖTÜREN SEBEPLERİ. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (3), 135-149.
DOI 10.53443/anadoluibfd.979690

Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi: 06.08.2021
Kabul Tarihi: 13.09.2021

Research Article
Date Submitted: 06.08.2021
Date Accepted: 13.09.2021

RUSYA VE ÇİN'İ ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN OLUŞUMUNA GÖTÜREN SEBEPLER

Sevim Aydoğın¹

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

- ❖ Çin,
- ❖ Rusya,
- ❖ Şanghay İşbirliği Örgütü,
- ❖ Çok kutupluluk,
- ❖ Amerikan hegemonyası

Çin ve Rusya arasında tarihsel olarak çok eskiye dayanan ilişkiler, Soğuk Savaşın ardından farklı bir boyuta ulaşmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Soğuk Savaş sonrasında bu iki ülkenin yakınlaşmasının ve etkileşiminin en önemli örneği olmuştur. Fakat bu yakınlaşma, temelinde işbirliği olmasının yanı sıra rekabeti de barındıran, tarafların birbirlerini denetlemeye ve kontrol altında tutmaya çalıştığı ama aynı zamanda da bölgedeki diğer aktörlerin varlığını kısıtlamaya çalıştıkları çok boyutlu ilişkileri içermektedir. Bu kapsamda, çalışma Rusya ve Çin'i bu çok fonksiyonlu yapının oluşumuna götüren sebepleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç dâhilinde, örgütün kuruluş sebebini idrak edebilmek adına tarihsel yaklaşıma ve mukayese yöntemine başvurulmuştur. Değerlendirme sonucunda her iki aktörün de uluslararası sistemde çok kutupluluk oluşturabilmek ve bölgede hem Amerikan hegemonyasını sınırlandırabilmek hem de güçlerini arttırabilmek adına Şangay İşbirliği Örgütü'nü oluşturmaya karar verdikleri tespit edilmiştir.

THE REASONS LEADING RUSSIA AND CHINA TO THE FORMATION OF SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

Sevim Aydoğın

ABSTRACT

The relations of China and Russia that date back to history, have achieved different aspect after the Cold War. The Shanghai Cooperation Organization, after the Cold War, has been the most important example of these two countries' rapprochement and interaction. However this rapprochement that has harboured competition in addition to cooperation, includes multidimensional relationships in which the sides try to inspect and control each others and at the same time to restrict existing the other actors in the region. In this context, the study aims to analyze the reasons that led Russia and China to the formation of this multifunctional structure. For this purpose, historical approach and comparison method were used in order to understand the reason for the establishment of the organization. As a result of the evaluation, it was detected that both actors decided to establish the Shanghai Cooperation Organization in order to create multipolarity in the international system and in the region both to limit the American hegemony and increase their power

Keywords:

- ❖ China,
- ❖ Russia,
- ❖ Shanghai Cooperation Organization,
- ❖ Multipolarity,
- ❖ American hegemony

¹Yüksek Lisans Mezunu, aydogansevimm@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6075-0546>

1. GİRİŞ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarih itibariyle, Çin ve Rusya (Sovyetler Birliği) arasındaki ilişkiler hep inişli çıkışlı seyretmiştir. Ancak taraflar arasındaki ilişkiler, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş atmosferinin ortadan kalkması dolayısıyla da devletlerin diplomatik araçlarla ve işbirlikleri ile amaçlarına ulaşabilecekleri bir ortamın oluşması ile farklı bir boyuta dönüşmüştür. Taraflar arasındaki ilişkiler rekabet unsurunu da içinde barındırmasına rağmen kurulacak işbirliği ortamının çıkarlarını daha iyi koruyacağına inanan Rusya ve Çin gerek bölgesel sorunları çözebilmek ve bölgesel istikrarı sağlayabilmek gerekse ABD hegemonyasını zayıflatabilmek ve kendi hegemonyaları için güç kazanabilmek adına kurumsallaşmayı tercih etmişlerdir. 1996 yılında Şanghay Beşlisi formatında oluşan ilk kurumsallaşma hareketi, zamanla yeni üyelerin gelmesi ve fonksiyonlarını genişletmesi sonucunda 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) formuna dönüştürülmüştür. Hem Rusya hem de Çin, ŞİÖ'nün oluşturulması ve mevcudiyeti konusunda benzer hedeflere sahip olmakla birlikte farklı gayelerle de örgüte ihtiyaç duymaktadırlar.

Rusya ve Çin'i 21. yüzyılın mücadele alanı olarak görülen Orta Asya, daha geniş tabirle Avrasya kıtasında, tek hâkim güç olmak yerine bir örgüt etrafında bölge devletleri ile bir araya gelmeye iten sebeplerin neler olduğu, bu makalenin çalışma sorusunu teşkil etmektedir. Çalışma boyunca tarafları bu örgütün oluşumuna götüren sebepler irdelenmektedir. Bu kapsamda, ilk etapta, ŞİÖ'ne giden süreçte Rusya ve Çin arasındaki inişli çıkışlı ilişkiler ve Şanghay Beşlisi bünyesinde yapılan toplantılar ile tarafların hangi konulara odaklandığından bahsedilmektedir. Akabinde sırasıyla Rusya ve Çin açısından, ŞİÖ'nün hangi gerekçelerle oluşturulmak istendiği ve örgüt bünyesinde oluşturulan işbirliklerinin tarafların hangi çıkarları ile örtüştüğü incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise ŞİÖ'nün oluşturulma sebepleri ile ilgili genel bir değerlendirilme yapılmaktadır.

2. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Öncesindeki Tarihsel Süreç

Tarihsel olarak derin kökleri olan Çin-Rusya ilişkileri, kimi zaman belirgin işbirliklerinin kimi zamansa keskin gerginliklerin olduğu bir düzlemde seyretmektedir. Bu ilişkiler değişen çıkarlar, ekonomik ve siyasi sistem, hükümetler ve izledikleri politikalar, tarafların uluslararası sistemde var olma amaçları ve bu doğrultuda izledikleri siyasetle doğrudan ilişkili olarak inişli çıkışlı bir seyrinde ilerlemektedir (Salum, 2013: 213). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş sürecini ve amacını anlayabilmek için bu iki önemli aktör arasındaki inişli çıkışlı ilişkiyi idrak edebilmek oldukça önem arz etmektedir.

1949 yılında bir başka ifadeyle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) öncülük ettiği iki kutuplu Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında kurulan Çin, ideolojik benzerliklerin yanı sıra dönemin de etkisiyle SSCB ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. ABD'ye karşı SSCB'yi dost olarak gören Çin hükümeti ile Sovyetlerin ilk yakın teması, 1950 yılında imzalanan "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile olmuştur (Akman, 2015: 311-312). Bu antlaşma, Soğuk Savaş zemininde tarafların imzaladığı ilk antlaşma olmakla birlikte Batı karşıtı izler barındırmaktadır. Aynı zamanda antlaşmanın Avrasya dengesinin oluşumu bakımından erken bir sinyal niteliğinde olduğu düşünülmektedir (Cohen, 2001).

Taraflar arasında hızla başlayan dostluk ilişkisi aynı hızla devam etmemiş aksine bir takım görüş ayrılıklarından dolayı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Öncelikle Josef Stalin sonrası göreve gelen Nikita Krusçev'un, Stalin'den farklı politikalar izlemesi, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. Krusçev'in belirli bir dönem Batı ile 'barış içinde bir arada yaşama' politikasını takip etmesi, Çin hükümeti tarafından hedeften sapma ve ideolojiye ihanet olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra sosyalizm için devrimin tek yol olmadığını ve demokratik yollarla da sosyalizmin yayılabileceğini söyleyen Krusçev,

Çin tarafından ikinci kez ihanetle ve Batıya taviz vermekle suçlanmıştır. Dolayısıyla 1950’de kurulan dostluk, daha sonraki yıllarda yerini gerilim ve anlaşmazlıklara bırakmıştır (Güneş, 2015: 840).

Taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, 1960’larda yaşanan sınır sorunları ile biraz daha büyümüştür. Tüm bu yaşananlar, Çin’i SSCB’den uzak politikalar izlemeye teşvik etmiştir. Ayrıca Sovyetlerin 1957 yılında Sputnik 1 uydusunu uzaya gönderip, ABD’ye karşı koz elde etmesi sonucunda kendine güven kazanması ile “barış içinde bir arada yaşama politikası” nı terk etmesi neticesinde daha sert ve saldırgan politikalar izlemesi, Çin’in Sovyetlerden uzaklaşması için başka bir sebebi teşkil etmektedir. Bu durumların sonucunda, Çin kısmen de olsa Avrupa Topluluğu ve ABD ile yakınlaşma çabasına girmiş ve Sovyetlere karşı koz elde etmeye çalışmıştır (Başçıl, 2013: 49).

1980’li yıllara gelindiğinde ise taraflar arasında kötüye giden ilişkilerde yumuşama sinyalleri kendisini göstermiştir. Çünkü Sovyetlere karşı ABD ile yakınlaşma çabasına giren Çin hükümeti istediği kozu elde edememiştir. Aksine toprak bütünlüğü ve iç işlere karışmama prensiplerinde hassas olmasına rağmen Tayvan’a ABD tarafından ekonomik ve askeri yardım gidince, ABD-Çin yakın teması bozulmuştur (Güneş, 2015: 841). Ayrıca SSCB tarafından 30 yıl aradan sonra devlet başkanı düzeyinde Çin’e ziyaret gerçekleşmesi, Çin-SSCB ilişkilerinin normalleşmesini sağlamıştır. Bunun haricinde, 1989 Tiananmen Meydanı olaylarında Batı ve ABD tarafından ciddi anlamda eleştiri alan Çin, Sovyetlerden yakınlık görmüştür. Tiananmen Meydanı olayları sonrasında Çin, Batı tarafından ambargolarla cezalandırılırken, Sovyetler bu olayların ikili ilişkilerde herhangi bir sorun yaratmayacağını belirtmiştir (Akman, 2015: 312). Sovyetlerin bu tutumunda Gorbaçov’un izlediği politikaların ciddi anlamda etkisi olmuştur. Sovyetler nasıl ki bu dönemde ABD ve Batı ile işbirliği ve barışçıl ilişkilerden bahsediyorsa aynı strateji Doğu Asya ve Çin için de geçerli olmuştur (Kısacık, 2012).

1990’lı yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, Sovyet-Çin ilişkileri

açısından da önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Öncelikle, 1991 yılında SSCB’nin dağılması hem uluslararası sistemde hem de bölgede önemli değişiklikler yaratmıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşü, iki kutuplu sistemi ortadan kaldırması ile hem Doğu Bloku’nu yıkmış hem de ABD’yi uluslararası sistemde tek süper güç yapmış ve tek kutuplu sistemin zeminini oluşturmuştur (Wohlforth, 1999’dan aktaran Aydın ve Bakıncak, 2016: 98). Sovyetler Birliği’nin çöküşü bölgesel olarak 5 Orta Asya devletinin (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) bağımsızlığını kazanmasına vesile olmuştur. Ancak bu devletler Sovyet otoritesinden kurtulmalarına rağmen, yönetimlerinde Sovyet yanlısı liderler olduğundan bağımsızlık sorunsalının yanı sıra birçok sorunla da karşılaşmışlardır. Ayrıca 1991 yılından sonra, bu coğrafya hem büyük güçlerin mücadele alanı hem de bölge ülkeleri açısından istikrarsızlığın, radikal dini hareketliliğin, ekonomik ve siyasi bunalımın ve güvenlik sorununun merkezi haline gelmiştir (Frost, 2009: 83).

1990’larda yaşanan bu değişimlere ek olarak 21. yüzyılın yeni rekabet alanının Orta Asya, daha geniş tabirle Avrasya kıtası olması yeni güç dinamiklerinin ve çıkar hesaplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. ABD sistemin tek süper gücü olarak burada da varlığını sürdürmek istemiştir. Fakat Sovyetler Birliği’nin varisi olan Rusya, eski toprakları olan ve kendisinin arka bahçesi olarak tanımladığı bu coğrafyada yeniden hâkim olmayı arzulamıştır (Aydın, 2015: 1-2). Çin ise tam yükseliş dönemine gelen bu süreçte jeopolitik önemi ve enerji kaynakları açısından zenginliği nedeniyle bu coğrafyadaki mücadeleye dâhil olmuştur (Ekrem,2011: 6).

Soğuk Savaşın bitmesi hem Rusya hem de Çin açısından, diplomatik araçlarla amaçlarına ulaşabilecekleri bir ortam getirmekle beraber, iki aktör açısından zaman zaman rekabeti de ortaya çıkarmıştır (Salum,2013: 213). Ancak yeni uluslararası düzene ayak uydurma çabası ve çıkar kaygıları, tarafların rekabetten ziyade daha çok işbirliğine odaklanmalarına yol açmıştır (Andaç, 2015: 3). Nitekim taraflar arasında gerçekleşen üst düzey ziyaretler, devletlerarası ilişkilerin

gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda en büyük ve ilk adım 1991 yılında imzalanan 'Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Antlaşması' olmuştur (Kısacık, 2012). Bu antlaşma, 1964 yılında başlayan ve 1991 yılına dek dondurulan sınır çatışmasının çözümüne yöneliktir. Antlaşma ile iki ülkenin doğu sınırı %98 oranında çizilmiştir fakat geriye kalan %2'lik kısım hala taraflar arasında sorun teşkil etmektedir (Özbay, 2006).

1991 yılında imzalanan antlaşmanın ardından, 1992 yılında ortak bir bildiri ile iyi ilişkiler ve ortaklık (Akman, 2015: 312) üzerine vurgu yapıldıktan sonra askeri ve teknolojik işbirliği antlaşması yapılmıştır. 1994 yılında ise 'Yapıcı Ortaklık Antlaşması' imzalanmış ve iki ülke nükleer silahlarını birbirlerine hedef göstermemeyi taahhüt etmiştir. Bu tarihten sonra iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığı artıracak birçok stratejik antlaşma imzalanmıştır (Kısacık, 2012).

Sınır sorununun büyük oranda çözülmesinden sonra gerçekleşen işbirlikleri haricinde, taraflar arasında yakınlaşmayı sağlayan diğer bir itici güç bölge kaynaklı güvenlik sorunları olmuştur. 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan 5 Orta Asya ülkesi kendi içlerinde ve karşılıklı olarak ekonomik, siyasi, kültürel, etnik ve dini konularda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu gerginlikler, sınır güvenliği sorununu ortaya çıkarmakta ve aynı zamanda bölgede istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bölgedeki istikrarsızlık hali, bu dönemde Rusya'nın sorun yaşadığı Çeçenya bölgesi ve Çin'in sorunlu bölgesi Doğu Türkistan için de tehlike yaratmıştır. Gerek Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması gerekse istikrarsızlık hali, Rusya ve Çin'in bahsi geçen alanlarda hâkimiyet kurmalarını zorlaştırmıştır (Altundağ, 2016/1: 105).

Orta Asya'daki istikrarsızlık hali, Soğuk Savaş sonrasında küresel rekabetin merkezi haline gelen ve enerji kaynakları açısından da zengin olan bölgenin hâkimiyet mücadelesini taraflar açısından riske atmıştır (Aydın, 2015: 2). Ayrıca bölgedeki istikrarsız gidişatın enerji kaynakları üzerinde yarattığı tehlike, enerjiye bağımlı olan Çin açısından risk teşkil etmektedir. Öte yandan Orta Asya ülkelerinin ekonomilerinin enerji gelirine olan bağımlılığı da bölgedeki sınır ve güvenlik sorunları ve istikrarsızlık hali ile doğrudan ilintilidir. Sonuç

itibariyle, her açıdan bakıldığında bölgedeki sınır sorunları ve istikrarsızlık hali hem bölgesel güvenlik hem de Rusya ve Çin'in güvenlik çıkarları ve egemenlik kaygıları açısından oldukça önem arz etmektedir (Ekrem, 2011: 24). Dolayısıyla bu durum tarafların çoğu zaman işbirliğini tercih etmelerini de zorunlu kılmaktadır.

Bölgedeki tüm aktörler açısından önem arz eden sınır sorununa çözüm bulmak ve güvenliği arttırmak amacıyla, 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin'in Şanghay şehrinde bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmenin ardından, "Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Arttırıcı Önlemlere İlişkin Antlaşma" imzalanmıştır (Özdaşlı, 2012: 109). Bu antlaşma ile taraflar, sınır bölgelerinde askeri faaliyette bulunmamayı ve sınırın 100 km yakınındaki olası faaliyetlere karşı diğer devleti/devletleri bilgilendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu bilgilendirme sonucunda, gerekirse devlet/devletler bu faaliyetleri izlemek amacıyla gözlemci gönderebilecektir. Aynı zamanda, antlaşma ile devletler karşılıklı saldırmazlık konusunda hem fikre varmakla birlikte olası sınır sorunlarını önlemek amacıyla tedbirler almışlardır. Dolayısıyla antlaşma ile hem sınır konusu güvenceye alınmış hem de karşılıklı güven ortamının doğmasına zemin hazırlanmıştır. Nihayetinde, bu güven ortamı "Şanghay Beşlisi" adlı, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün selefi niteliğinde yeni bir oluşumun ortaya çıkmasını sağlamıştır (Akman, 2015: 313).

1996 yılında oluşturulan ve ilk toplantısı yapılan Şanghay Beşlisi'nin, ikinci toplantısı 24 Nisan 1997 yılında Moskova'da düzenlenmiş ve yine sınır konusu ana gündem maddesi olmuştur. Çünkü taraf devletler, sınır ve güvenlik sorunlarını çözdükten sonra diğer alanlarda daha sağlam işbirliği kurulabileceğine inanmaktadır. Bu inanç, tarafların sınır bölgelerinde asker ve silah sayısını azaltmayı taahhüt ettikleri, "Sınır Bölgelerinde Askeri Gücün Karşılıklı Azaltılması Antlaşması" nın imzalanmasını sağlamıştır (Özdaşlı, 2012: 110).

Şanghay Beşlisi'nin üçüncü toplantısı, Kazakistan'ın başkenti Almatı'da 1998 yılında gerçekleşmiştir. Diğer iki toplantıda yapılan sınır antlaşmalarının verdiği güven ile bu toplantıda ilk

kez ekonomik konular görüşülmüştür. Taraf devletler, bölgenin ve kendi ekonomilerinin kalkınması için ekonomik ve ticari konularda işbirliği yapılması gerektiğini vurgulamışlardır (Bekcan, 2012: 76). Bu işbirliğinin bir ayağını Kazakistan-Çin arasında inşa edilmesi planlanan boru hattı projesi oluşturmuştur. Ayrıca yine Kazakistan-Çin arasındaki sınır sorunu büyük ölçüde çözülmüştür. Son olarak bağımsızlık sonrasında Orta Asya devletlerinde baş gösteren yasadışı suç örgütleri ve dini örgütlenme sorunları da özellikle Çin ve Rusya açısından güvenlik sorunsalına yol açtığı için gündeme gelmiştir (Akman, 2015: 313).

Taraflar arasındaki dördüncü toplantı Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te, 1999 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk etapta yasadışı suç ve suç örgütleri, dini aşırıcılık ve göç konularında mücadele ve dayanışma vurgusu yapılmıştır. Fakat bu toplantının ana gündem maddesi, taraflar için iki açıdan önem arz eden NATO'nun 1999'da gerçekleştirdiği Kosova operasyonu olmuştur. Birincisi, taraflar insan haklarına bağlı olduklarını belirtmişler fakat bu bağlılığın herhangi bir devletin iç işlerine karışmayı gerektirmediğinin altını çizmişlerdir. Özellikle Çin'in Doğu Türkistan, Tayvan ve Tibet'teki faaliyetleri ile Rusya'nın Çeçenistan politikası düşünüldüğünde bu konuyu gündeme getirme sebepleri anlaşılmaktadır (Bekcan, 2012: 77). İkincisi, hâlihazırda Çin'in ve Rusya'nın gündeminde olan ABD ve NATO karşıtı söylem, Kosova operasyonunun ardından tüm taraflar tarafından dile getirilmiştir ve bu söylem bölgede ABD ve Batı karşıtlığına zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu söylem, ABD'nin yarattığı tek kutuplu sisteme karşı çok kutuplu bir sistem yaratma arzusunu ortaya çıkarmıştır. Bu olgu, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün zemini oluşturan önemli bir husustur ve temelinin bu toplantıda atıldığını söylemek mümkündür (Andaç, 2015: 6).

Taraflar arasındaki beşinci toplantı ise Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de 2000 yılında düzenlenmiştir. Toplantının dikkat çekici yanı yapının büyütülme isteğinin olduğunu gösteren, Özbekistan'ın toplantıya çağırılması durumudur. Güvenlik, terörizm, ayrılıkçı dini ve etnik hareketler ve ekonomi konuları yine gündeme gelmekle beraber bu toplantıda, uluslararası toplumda tepki

almasına rağmen, Çin'in Tayvan, Rusya'nın ise Çeçenya'daki faaliyetlerine destek çıkmıştır. Bu destek Çin ve Rusya'nın bu bölgesel birlikteliği neden istediklerini açıklayan önemli bir husustur. Son olarak, Bişkek'te anti-terör merkezi açan taraflar askeri alandaki işbirliğini büyütme istediklerinin sinyalini vermişlerdir (Akman, 2015: 313).

Taraflar arasındaki altıncı toplantı ise 2001'de Şanghay'da organize edilmiştir. Bir önceki toplantıya davet edilen Özbekistan, bu toplantıda taraf devletlerin onayı ile üyeliğe kabul edilmiştir. Aslında aralarındaki rekabetten dolayı Kazakistan bu üyeliğe sıcak bakmasa da Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki istikrar ve işbirliği ortamının sağlanması konusundaki ısrarları ve istekleri Kazakistan'ın onay vermesini sağlamıştır. Bu üyeliğe birlikte altı üyeli bir yapı haline gelen Şanghay Beşlisi artık tamamen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür (Özdaşlı, 2012: 114).

2.2 Şanghay İşbirliği Örgütü

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2001 yılında Rusya ve Çin liderliğinde ortaya çıkan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın da dahil olduğu 6 üyeli bir yapılanmadır (Andaç, 2015: 6). ŞİÖ'nün temel hedefinde uluslararası ve bölgesel barış ve güvenliği tehdit eden terörizm, ayrılıkçı hareketler ve aşırıcılık sorunlarını çözmek yer almaktadır (Frost, 2009: 84). Ancak örgüt, küresel güç olma iddiasında bulunan iki devleti barındırması itibarıyla sınır ve güvenlik sorunlarını çözmekten öte hedefleri olduğunun sinyallerini vermektedir.

ŞİÖ'ü 2001 yılında kurulsu da kurumsallaşması Haziran 2002'de St.Petersburg'da yapılan ŞİÖ devlet başkanları toplantısında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, ŞİÖ tüzüğü kabul edilmiş bu tüzük ise 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Tüzük örgütün yapısı, amaçları, prensipleri, temel aktiviteleri ve işleyişi hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, ŞİÖ'nün temel amaçları;

“üye devletler arasında komşuluk ve karşılıklı güven ilişkisini güçlendirmek; siyaset, ticaret, ekonomi, kültür ve bilim-teknoloji aynı zamanda eğitim, enerji, ulaşım, turizm, çevrenin korunması ve diğer alanlarda işbirliğini sağlamak ve

geliştirmek; bölgede istikrarın, güvenliğin, barışın sağlanması ve devam etmesi yönünde toplu girişimlerin sağlanması ve demokratik, adil ve orantılı yeni uluslararası siyaset ve ekonomi düzeni kurmak" (SCO, 2017) şeklindedir.

Bahsi geçen amaçlar doğrultusunda, ŞİÖ coğrafi sınırlarını genişletmeye ve etki alanını arttırmaya başlamıştır. 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın üye olmasının ardından Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan gözlemci statüsünde kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, ŞİÖ Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka olmak üzere altı diyalog partnerine sahiptir (SCO, 2017). Bu genişleme hareketleri, örgütün coğrafi açıdan yayılmasını sağlamıştır. Fakat etki sahasının genişliği mevcut örgütlere karşı önemli bir güç kazandırmakla beraber bazı üyeler arasında itilaflar ve rekabetin olması, işbirliği ruhuna ve sürdürülebilirliği zarar verebileceği nedeniyle örgütün geleceği hakkında kuşku oluşmaktadır. Hindistan ve Pakistan'ın hemen hemen her sorunda nükleer kriz aşamasına gelmesi, Afganistan'ın kendi iç siyasetinin karmaşıklığı, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan sorunlar ve hatta Rusya ve Çin arasındaki gizli rekabet bu kuşku haklı çıkarmaya yetecek örnekler arasında yer almaktadır.

Genişleme hareketlerinin, ŞİÖ'nün geleceği üzerinde yaratabileceği sıkıntılara duyulan endişeler haricinde, örgütün genişlemesi birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Öncelikle genişleme ile birlikte ŞİÖ, Avrasya sahasının neredeyse %75'ine hâkim olmuştur. Üye devletlerin nüfusu düşünüldüğünde ise ŞİÖ dünya nüfusunun neredeyse %45'ine sahiptir. Bu iki husus, örgütün uluslararası toplumda etkin bir güce bürünmesi açısından fazlasıyla önemlidir. Bunun yanı sıra, Pakistan ve Hindistan'ın sahip olduğu nükleer silahlar örgütün işbirliği kapasitesini ve geleceğini tehlikeye atsa da örgüte ciddi anlamda koz sağlamaktadır. Pakistan ve Hindistan dışında Çin ve Rusya'nın da nükleer silaha sahip olduğu düşünülünce, örgüt önemli ölçüde nükleer kapasiteye sahiptir. Ayrıca üye ülkelerin ordu kapasitesine bakıldığında, ŞİÖ bünyesinde büyük bir orduyu barındırmaktadır. Bu askeri niteliklerin yanında Çin ve Rusya'nın Birleşmiş

Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyeleri olmaları ve dolayısıyla karar mekanizmasında veto yetkilerinin olması ŞİÖ açısından önemli bir kazançtır. ŞİÖ açısından stratejik üstünlük yaratan bir diğer husus ise Orta Asya enerji ve doğal kaynak rezervlerine sahip ülkeleri barındırmasıdır. Avrupa'nın bu coğrafyadan gelecek olan doğalgaz ve petrol arzına olan bağımlılığı, oluşturulacak işbirlikleri ile ŞİÖ'ye pazarlık ve üstünlük gücü sağlamaktadır (Yardımcıoğlu ve Koçaraslan, 2012: 167-168). Ekonomik açıdan bakıldığında ise ŞİÖ, dünya ekonomisinin neredeyse 1/8' ini kendi bünyesinde toplamıştır. Ayrıca Çin'in ticaret hacmi, ekonomik gücü, sahip olduğu pazarlar ve ihracat kapasitesi düşünüldüğünde ŞİÖ' nün ekonomi projelerinde lokomotif güçlerden biri olacağı düşünülmektedir (Üstün, 2014: 2-3).

ŞİÖ'nün bünyesinde barındırdığı tüm avantajlar aslında Çin ve Rusya'nın böyle bir oluşumda öncü olmalarını izah eder niteliktedir. Bahsi geçen tüm avantajlar birleştirilebilir ve aktif olarak kullanılabilirse Çin ve Rusya hedeflerine büyük ölçüde ulaşabilecektir. Çin ve Rusya'nın hedeflerine ulaşması uzun bir zaman dilimine tekabül etmekle birlikte, bu hedeflerin varlığı uluslararası sistem açısından önem arz etmektedir. Nihayetinde, Soğuk Savaş sonrasında oluşan tek kutuplu sistem uluslararası toplumun genel rızası dâhilinde oluşmamıştır. Bir başka tabirle, sistemde ABD taraftarları olmakla birlikte, ABD hegemonyasını ve tek kutuplu sistemi kabul etmeyen bu nedenle de kendi hegemonyalarını da yaratmak isteyen devletler bulunmaktadır. Bu devletler arasında yer alan iki büyük güç ise Rusya ve Çin'dir. Bu doğrultuda çalışmanın devam eden bölümlerinde, Çin'i ve Rusya'yı bu örgütte var olmaya iten sebepler ve bu iki ülke açısından ŞİÖ'nün ne ifade ettiği analiz edilecektir.

3. RUSYA AÇISINDAN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Kendisini Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olarak gören Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlar ve 1991 yılına kadar liderlik konumunu sürdürdüğü coğrafyada hâkimiyetini kaybetmesi nedeniyle Soğuk Savaş sonrası oluşan ABD liderliğindeki tek

kutuplu sisteme boyun eğmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla ülkesindeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı toparlayana kadar uluslararası sistemde özgün ve başarılı bir politika izleyememiştir (Özdaşlı, 2012: 119). Fakat Rusya eski gücüne kavuşmaya başladığı andan itibaren 'arka bahçe' veya 'yakın çevre' olarak tanımladığı Orta Asya'da tekrar varlığını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Orta Asya'da jeopolitik üstünlüğü kazanmayı amaçlayan Rusya, bu üstünlük ile enerji kaynaklarını kontrol etmeyi; ekonomik, askeri ve siyasi işbirlikleri yapmayı hedeflemiştir. Nihayetinde, Rusya hedefi doğrultusunda elde ettiği pozisyon ile tek kutuplu sisteme meydan okumak istemiştir (Altundağ, 2016/1: 113).

Rusya'nın bahsi geçen amaçlara ulaşmasında ŞİÖ aracı konumundadır. Öncelikle Çin'in sistemdeki faaliyetleri incelendiğinde, Batıya muhalif imajı çizmeye çalışsa da gerek ekonomik gerek siyasi pozisyonu itibarıyla Rusya'ya nazaran Batıya daha yakın olduğu görülmektedir. Fakat Rusya'nın Çin'e nazaran gerek uluslararası sistemdeki gerekse ŞİÖ'nün kuruluşundaki en büyük motivasyon kaynağı ABD ve NATO'nun varlığı ve bu iki aktörle sistemde var olan yarışdır. Bu motivasyon kaynağının iki yönü vardır: birincisi ABD'nin Soğuk Savaş'tan SSCB'yi geride bırakarak en güçlü aktör olarak çıkması ve tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkması; ikincisi ise ABD'nin ve ABD güdümlü NATO'nun, Rusya'nın arka bahçe olarak tanımladığı coğrafyaya ilgisinin her geçen gün artmasıdır (Bailes vd., 2007: 11).

Rusya, tek kutuplu sistemin istikrar ve düzen yaratmadığını aksine ABD'nin süper güç olarak hareket etmesinin birçok sorunu ortaya çıkardığını düşünmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin saldırgan bir dış politika izlemesi Rusya'nın bu tezini daha aktif sürdürebilmesini ve kendisine daha fazla destekçi bulabilmesini sağlamıştır (Aydın ve Bakıncak, 2016: 98-101). Vladimir Putin, ülke içinde düzeni tesis ettiği ilk döneminin ardından ABD ve Batı karşıtı tavrını daha güçlü sesle dile getirmeye başlamıştır. Örneğin, Putin 2007 yılında yapılan Münih Konferansı'nda,

"Tek kutuplu model yalnızca kabul edilemez değil, aynı zamanda bugünkü dünya

düzeninde imkânsızdır. Tek kutuplu sistem hiçbir sorunu çözmemiştir aksine birçok insani trajedi ve yeni sorunlar yaratmıştır, hem yerel hem de bölgesel hiçbir savaş, hiçbir çatışma azalmamıştır. ABD günümüzde birçok ulusal sınırı ihlal etmektedir. Bu ihlaller sonucunda kendi ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim politikalarını o toplumlara uygulamaktadır. Bu durumdan kim memnun olur? Kim mutlu olur?"

"Şu açıktır ki NATO'nun genişlemesinin, müttefiklerini modernleştirme ile veya Avrupa'da güvenliği sağlama ile hiçbir ilgisi yoktur. Aksine bu karşılıklı güveni azaltan bir provokasyondur." (President of Russia, 2007) şeklinde bir konuşma yapmıştır.

Rusya tarafından takınılan bu tavır, Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü bu coğrafyada ABD ve NATO'nun varlığı ve faaliyetleri ile de doğrudan ilintilidir. Rusya için 'arka bahçe' veya 'yakın çevre' olgusunun oluşmasında Yevgeni Primakov'un büyük katkısı bulunmaktadır. Çünkü bu dönemde Boris Yeltsin için bu coğrafya çok fazla önem arz etmezken ABD ve NATO'nun faaliyetleri giderek artmıştır. Bunun farkında olan Primakov, çok kutupluluk söylemleri haricinde, Rusya'nın yakın çevresinde tekrar etkin olması gerektiğini vurgulayarak Yeltsin'in dikkatini kısa süreli de olsa bölgeye çekmeyi başarmıştır. Örneğin, Yeltsin Polonya, Macaristan ve Baltık Devletlerine NATO üyeliğine sıcak baktıkları gerekçesi ile baskı uygulamıştır. Dolayısıyla 1993'lerden itibaren NATO'nun Rusya'nın doğusuna ilerlemesi Rusya içinde muhalefet oluşturmuş ve yakın çevreye yönelik bir takım adımlar atılmıştır. Tüm bu süreç ise ŞİÖ'nün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Yapıcı, 2010: 338-340).

NATO'nun 1990'lar boyunca uyguladığı üyelik faaliyetleri haricinde Rusya'yı rahatsız eden bir diğer husus ise 1999 Kosova Operasyonu olmuştur (Akman, 2015: 316). Rusya bu müdahale ile NATO'nun hem üye devletlerinin sınırları dışında kalan bir alana müdahale edebileceğini hem de Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın uluslararası hukuka aykırı bir biçimde kuvvet kullanabileceğini anlamıştır. Dolayısıyla Rusya, yakın çevre olarak adlandırılan bölgede de bu tarz müdahalelerin olabileceğinden ve Soğuk Savaş döneminde

uygulanan çevreleme politikasının tekrar gündeme gelme ihtimalinden tedirgin olmuştur (Bekcan, 2012: 47-48). Bu tedirginlik Rusya'yı baskı siyaseti yerine Çin gibi güçlü bir aktörle bölgede işbirliği yapmaya iten temel sebeplerden biri olmuştur. Dolayısıyla, Rusya için bu işbirliğini, NATO gibi bir örgüt nezdinde yapmak ve kurulan örgüt ve örgüt faaliyetleri ile NATO'yu dengeleyebilmek daha anlamlı bir hedef haline gelmiştir. Nitekim ŞİÖ bünyesinde 'Barış Misyonu 2005', 'Barış Misyonu 2007' ve 'Barış Misyonu 2012' adı altında düzenlenen ortak askeri operasyonlar bu amaca hizmet etmek için düzenlenmiştir (Deniz, 2003, s.221). ŞİÖ bu tatbikatlarla askeri gücünü arttırmaya ve uluslararası camiada kendini göstermeye çalışmıştır (Alagöz,2010).

Rusya açısından ŞİÖ'nün oluşumunda etkili olan bir diğer unsur, yakın çevre doktrininden farklı anlamlar da ifade eden Orta Asya'dır. Jeopolitik konumu ile ticaret ve enerji açısından önemli bir coğrafi alanın karşılığı olan Orta Asya, Soğuk Savaş sonrasında Rusya başta olmak üzere ABD, Çin, Türkiye ve İran gibi birçok aktörün hâkimiyet mücadelesinin merkezi haline gelmiştir. Çünkü Zbigniew Brzezinski'nin de ifade ettiği gibi bu coğrafyaya hâkim olan güç, dünyayı yönetebilecek gücü elde edecektir (Brzezinski, 2010: 52-53). Bu durumun bilincinde olan ancak mevcut koşullar ile Orta Asya'da tek başına egemen olamayacağını da farkında olan Rusya, diğer güçleri bölgeden atmak amacıyla aslında bu konuda en büyük rakiplerinden biri olan Çin ile işbirliğine gitmiştir. Bu işbirliğine hizmet eden araç ise ŞİÖ olmuştur. Rusya birçok aktörün ve özellikle de ABD'nin bu coğrafyada hâkim olmasındansa, ŞİÖ çatısı altında Çin ile birlikte politika yürütmeyi tercih etmiştir (Aydın, 2015: 2-5).

Rusya'nın bu tercihi yapmasını sağlayan itici güçlerden biri yine ABD kaynaklı olmuştur. Çünkü ABD, Soğuk Savaş sonrasında, Orta Asya'da üs elde etme arayışına girmiştir. Nitekim 1995 yılında Özbekistan'da, akabinde Kazakistan ve Türkmenistan'da askeri üs elde etmiştir (Akman, 2015: 317). Aslında Rusya bu dönemde ve özellikle 2001 yılından sonra ABD'nin Orta Asya'daki varlığına sessiz kalmıştır. Çünkü 11 Eylül saldırıları sonrasında iki aktör, terörle mücadele adı altında

pragmatik bir yakınlaşma yaşamışlardır. Bu yakınlaşma uzun süreli olmamakla beraber tamamen Putin'in taktik siyasetidir. Çünkü Rusya bu dönemde İkinci Çeçen Savaşı ile mücadele etmekteydi ve bu savaşı meşru kılma aracı terörle mücadeleydi. Bu nedenle terörizme karşı, ABD ile işbirliği yaparak Çeçenistan ile mücadelesinde uluslararası camiadan destek almayı hedeflemiştir. Bu noktada Rusya sadece askeri üslerin açılmasına değil aynı zamanda bu üslerin açılmasına zemin hazırlayan ABD'nin Afganistan operasyonuna da destek vermiştir. Rusya'nın bu destekteki amacı ise bölgedeki radikal İslam tehdidine çözüm bulunması olmuştur (Yapıcı, 2010: 393-394).

Rusya'nın bu desteği, ABD'nin renkli devrimler olarak adlandırılan protestolar sonucunda bu coğrafyada hükümet değişikliklerinde, ekonomik ve toplumsal yapılarda etkisinin artması ile kalkmıştır. Bu etki hem Orta Asya devletlerinin ABD karşıtı tavır edinmesini hem de ŞİÖ bünyesinde ortak bir tepkinin oluşmasını sağlamıştır. ŞİÖ tarafından, ABD'nin anti-terörist eylemler de kullanmak üzere bölgede açtığı üsleri kapatması üzerine çağrı yapılmıştır. Nitekim bu çağrı sonrasında Özbekistan'daki askeri üs kapatılmıştır. Bu durum hem Rusya'nın ABD hegemonyasına karşı tavrını belirginleştirmiş hem de Orta Asya ülkelerinin Rusya ve Çin'e yakınlaşmalarını sağlayarak ŞİÖ'deki birlikteliği kuvvetlendirmiştir (Bekcan, 2012: 110-111).

Rusya'nın Orta Asya'daki diğer bir hedefi, bölgede güvenliğin tesis edilmesidir. Orta Asya'daki terörist oluşumlar ve faaliyetleri, radikal aşırı gruplar ve yasadışı suçlar hem bölge devletlerinin hem de Rusya'nın güvenliğini tehdit etmektedir (Sümer, 2010: 673). Bu nedenle ŞİÖ oluşmadan önce yapılan her toplantıda bu konular üzerinde görüşülmüş ve bölge devletlerinin işbirliği yapması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konulara verilen önemin sonucu olarak, ŞİÖ'nün iki daimi organından biri Taşkent'teki Terörizme Karşı Bölgesel Yapı olmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 166). Rusya'nın bu konudaki ilk hassasiyeti ise Çeçen savaşı nezdinde olmuştur. Çünkü bu savaş başladığında bölgede, radikal dinci gruplarda ve terörist faaliyetlerde ciddi bir artış gözlemlenmiştir (Yapıcı, 2010: 383). Bu grupların

birleşip gerek Rusya için gerekse bölge için büyük bir tehdit oluşturmasını önlemek amacıyla ŞİÖ bünyesinde bazı uzlaşmalar sağlanmıştır. 2004 yılında, Taşkent Zirvesi'nin ardından Taşkent'te, "Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi" nin (RATS) açılması bu konuda atılan önemli adımlardan birisidir. Bu merkez ile hem bölgede istikrarın ve güvenliğin sağlanması hem de terörist faaliyetlerin engellenmesi amaçlanmıştır. Akabinde bu uzlaşma alanı genişletilerek; uyuşturucu, göç, yasadışı suçlar gibi suçlara çözüm oluşturmak ve önlemek amacıyla 2012 yılında 'Evrensel Merkez' oluşturulmuştur (Altundağ, 2016/1: 109).

Rusya için Orta Asya coğrafyasının bir diğer önemi ekonomi ve enerji temellidir. Öncelikle, Rusya sahip olduğu enerji kaynakları açısından kendi enerji ihtiyaçlarını temin edebilen bu nedenle de Orta Asya enerji kaynaklarına ihtiyacı olmayan bir ülkedir. Ancak bu coğrafyada, mevcut boru hatları ve projeler üzerinde hâkim olup kendisine alternatif proje ve rakip yaratılmasını önlemek ve ithalatçıların kendisine olan bağımlılığını devam ettirmek en önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkmenistan doğalgazının ve Kazakistan petrolünün uluslararası piyasalara taşınmasında söz sahibi olmayı ve bu bölgede enerji konusunda üstünlüğünü ve tekeliğini devam ettirmeyi hedeflemektedir (Telatar, 2005, s.184-185'ten aktaran Özdaşlı, 2012: 119). Bu kapsamda 2003 yılında ŞİÖ'nün Moskova'da gerçekleştirilen toplantısında, ŞİÖ bünyesinde ortak enerji projeleri oluşturulacağı bildirilmiş ve özellikle doğalgaz, petrol ve su kaynaklarının müşterek kullanımı üzerine vurgu yapılmıştır. Müşterek projeleri finanse etmek için ŞİÖ - Interbank kurulması da bu kapsamda kabul edilmiştir (Akçadağ, 2010). Bunun haricinde Rusya, ekonomik sıkıntılara ŞİÖ kapsamında yaratılan işbirlikleri ile çözüm bulmayı hedeflemektedir. Bölge ülkeleri ile ortak ekonomik yapı ve gümrük birliği oluşturmak, Rusya için öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Nitekim bölge ülkelerinin ekonomileri düşünüldüğünde, ŞİÖ nezdinde oluşturulacak ekonomik yapı, onlar için de cezbedici niteliktedir (Ayдын, 2015: 6).

Rusya için her ne kadar Orta Asya ülkeleri büyük önem taşısa da Rusya'nın ŞİÖ bünyesindeki

en büyük ortağı Çin'dir. Rusya'nın gerek ABD'ye karşı güçlü bir ittifaklaşma sağlayabilmesi gerekse ekonomik ve teknolojik gereksinimlerini karşılayabilmesi adına, Çin gibi ekonomik ve teknolojik üstünlüğü bulunan bir devlete ihtiyacı vardır (Akçadağ, 2010). Çin ile karşılıklı yatırımları ve ticareti arttırmak, geniş çaplı projeler ve iş sahaları oluşturmak, ekonomik ve ticari işbirliğini yoğunlaştırmak Rusya açısından çok önemlidir (Denisov vd., 2018: 10). Nitekim 2007 ŞİÖ zirvesinde, Rusya ve Çin liderleri bölgesel kalkınma, orta ve uzun vadede bölgesel işbirliği planları-projeleri üzerinde uzlaşma sağlamışlardır. Bu zirvede ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilmesi hususunda anlaşılırken ticari ilişkileri önleyecek kaçakçılık ve yasadışı faaliyetler konusunda da önlem alınmasına karar verilmiştir (Bekcan, 2012: 147-148).

Rusya için uluslararası sistemde, Çin gibi güçlü bir aktör ile dayanışma içinde olmak oldukça önemlidir. Çünkü Çin, özellikle ekonomik ve teknolojik atılımları ile gelecekte güç dengelerini değiştirme ihtimali yüksek olan bir aktördür. Ayrıca Çin'in de BMGK daimi üyesi olmasından kaynaklı veto yetkisi olması, Çin'e önemli bir siyasi duruş yüklemektedir. Dolayısıyla tüm bu hususlar dikkate alındığında, bölgede ve uluslararası sistemde gücünü ve etkinliğini arttırmak isteyen Rusya için Çin ile ortak politikalar izlemek oldukça kazançlı bir tercihtir. Nitekim Rusya'nın bu tercihi, ABD'ye karşı elinde bir koz olmasını da sağlamaktadır. Sonuç olarak Rusya için ŞİÖ, tüm bu bileşenleri bir araya getirebilen önemli bir platformu temsil etmektedir (Altındağ, 2016/1: 114).

4. ÇİN AÇISINDAN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Çin için ŞİÖ, belirli amaçlar doğrultusunda oluşturulmuş ve bu amaçlar dâhilinde de devam ettirilmesi planlanan bir örgüt vasfındadır. Çin'in örgüte yüklediği misyon zaman zaman Rusya'nın bakış açısı ile örtüşmekle birlikte, kimi zaman Çin tarafından farklı amaçların da gözetildiği görülmektedir.

Çin'i, Rusya ile ŞİÖ çatısı altında bir araya getiren hususlardan ilki ABD ve NATO'nun varlığıdır. Öncelikle Çin'in batı karşıtı tavrının Rusya'nın karşıtlığı ile örtüşmediğini savunanlar

olmakla birlikte hemen hemen herkes, gücünü her geçen gün arttıran bir devlet olarak Çin'in ABD gibi güçlü bir rakibin hareket sahasını daraltma ve gücünü zayıflatma gayesi olduğu konusunda hemfikirdir. Bu doğrultuda 1970'lerden itibaren çok kutupluluk fikrini savunan Çin, günümüzde ABD'nin oluşturduğu tek kutuplu sistemi daha çok eleştirmektedir. Çin'in 1970'lerdeki söylemi ABD ve SSCB'yi dengeleme (Aras, 2018: 45) fikri etrafında şekillenirken günümüzde bu söylem tamamen ABD aleyhine gelişmektedir. Asya kıtasındaki istikrarsızlığın sebebini ABD'nin kıtadaki askeri faaliyetlerini arttırma çabasından kaynaklandığını düşünen Çin, kıtadan ABD'nin uzaklaştırılması gerektiğini, bunu yaparken de çok kutuplu bir sistem oluşturmanın önem arz ettiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Çin için ŞİÖ'nün oluşturulmasındaki temel amaç, ABD hegemonyasına karşı stratejik işbirliği geliştirerek alternatif yaratmaktır (Bergsten, et al, 2016: 126'dan aktaran Carroll, 2011: 2).

Çin'in ABD hegemonyasına karşı gelme sebepleri ise Rusya'ninkilerden biraz daha farklıdır. Öncelikle Çin dış politikası 'Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi' olarak da adlandırılan 5 temel prensip üzerine kuruludur. Bu beş ilke toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, iç işlere müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı barış-çıkart dâhilinde yaşama şeklindedir (Aras, 2018: 31). Çin, bahsi geçen prensipler içerisinde özellikle toprak bütünlüğü ve iç işlere karışılmaması ilkeleri üzerinde oldukça hassastır. Fakat tam aksine ABD, Çin'de yaşanan insan hakları ihlallerini bahane ederek her seferinde Çin'e baskı yapmakta ve Tayvan konusunda müdahaleci tavır takınmaktadır (Yardımcıoğlu ve Koçaraslan, 2012: 165).

Çin cephesinde, ABD eleştirisinin oluşmasında ise 1989 Tiananmen Meydanı olayları ve akabinde uygulanan yaptırımların etkisi bulunmaktadır. Her ne kadar hem ABD hem Avrupalı devletler tarafından uygulanan tüm ambargolar 1990 yılında kaldırılrsa da silah ambargosu günümüzde dahi devam ettirilmektedir (Cassarini, 2006: 10). Silah ambargonun kalkması durumunda Çin askeri modernizasyonu ve teknolojisinin ciddi anlamda aşama

kaydedeceğinin farkında olan ABD, ambargonun devam ettirilmesi için Avrupa Birliği'ne ciddi anlamda baskı yapmaktadır. ABD ambargonun devamını Çin'in insan hakları ihlallerine atıf yaparak meşrulaştırmaktadır (Akçadağ, 2015: 415). Fakat ABD'nin ambargonun devamı hususunda insan haklarından ziyade Çin'in askeri gücünün artmasından çekindiği daha makul bir sebeptir. Çünkü devam eden ambargolara rağmen, 2021 askeri güç sıralamasında Çin 3. sırada yer almaktadır (Globalfire, 2021).

ABD'nin Tayvan'a olan özel ilgisi ve çıkarları da Çin'in askeri gücünü Tayvan için bir tehdit olarak algılamasına ve ambargoların devam ettirilmesi konusunda ısrarcı olmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum Çin'in de Tayvan konusunda ABD'yi tehdit olarak görmesine ve toprak bütünlüğünün tehlikede olduğu fikrini savunmasına neden olmaktadır. "Tek ülke, iki sistem" daha genel tabirle ise "Tek Çin" söylemi ile Tayvan konusuna yaklaşan Çin yönetimi, ABD veya herhangi bir devletin bu konuya dâhil olmasını toprak bütünlüğünün ihlali olarak lanse etmektedir (Aras, 2018: 129).

Çin gerek Tiananmen Meydanı olaylarında gerekse Tayvan meselesinde, Rusya'dan destek görmüştür. Örneğin, Tiananmen Olaylarının ardından Sovyetler, bu konunun Çin'in iç işlerini ilgilendirdiğini ve dış kaynaklı girişimlerin provokasyon olduğunu belirtmiştir (Bekcan, 2012: 19). Batı'nın aksine Tiananmen Meydanı olaylarından sonra Sovyetler, Çin ile ilişkilerini kesintiye uğratmamış tam aksine bu olayı kendi lehine çevirerek Çin'e silah satışını arttırmıştır. Çünkü Rusya için Çin gibi büyük bir pazara silah ticareti yapmak önemli bir ekonomik getiridir. Çin için ise silah ambargosu devam ettiği sürece yüksek teknolojiye sahip Rus silahlarını daha ucuz fiyattan almak önemli bir kazanç ve Batı dünyasına karşı bir koz olarak görülmektedir. (Çolakoğlu, 2004: 174-175). Bunun haricinde Tayvan'a silah satışında bulunup ayrılıkçı grupları destekleyen ABD'nin aksine, Rusya "tek-bölünmez Çin" politikasında Çin'e destek vermektedir. Sonuç olarak ŞİÖ'ü, Çin'in iç işlerine karışan düşmanı ABD'ye karşı, 'tek Çin' politikasını destekleyen ve silah satışı

konusunda kendisine destek sağlayan Rusya ile oluşturduğu bir işbirliğidir.

Tıpkı Rusya gibi Çin'i ŞİÖ bünyesinde olmaya iten diğer bir husus ABD'nin Orta Asya'daki mevcudiyetidir. Çin için Orta Asya jeopolitik ve jeoekonomik önemi olan bu nedenle de ekonomik, kültürel ve güvenlik hususlarında işbirliklerinin olabileceği ve bu işbirliklerinin Çin çıkarına hizmet edebileceği bir bölgedir. Dolayısıyla Çin kendisi için önem arz eden bu bölgede, ABD etkisini olabildiğince az görmek istemektedir. Bunun yanı sıra Çin, ABD haricinde Rusya'nın da bu coğrafya da geniş bir hâkimiyet alanı oluşturmasını istememektedir. Bu nedenle Çin için ŞİÖ'ü Orta Asya'da daha etkin olabileceği, ABD'nin varlığını azaltabileceği ve aynı zamanda da Rusya'nın etkinliğini dengeleyebileceği bir örgüttür. Çin, ŞİÖ ile bu hedeflerine ulaşmak isterken, bir yandan da Orta Asya'daki olumsuzlukların ve istikrarsızlığın Çin'e yansımaları engellemeyi de amaçlamaktadır (Ekrem, 2011: 20-21).

Orta Asya'daki istikrar ve güvenlik, Çin'in en hassas olduğu konulardan biri olan Doğu Türkistan ile yakından ilgilidir. Doğu Türkistan Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile sınır komşusudur. Dolayısıyla bu ülkelerde yaşanan herhangi bir istikrarsızlığın Doğu Türkistan'a intikal etmesinden çekinmektedir. Doğu Türkistan'da var olan istikrarsızlığın ve ayrılıkçılığın, Orta Asya'daki sorunlarla bütünleşip Doğu Türkistan'ın Çin'den ayrılma potansiyelini arttırabileceği ihtimali Çin'i ürkütmektedir (Akman, 2015: 315) Dolayısıyla Çin, Orta Asya'yı hem toprak bütünlüğüne zarar gelmemesi hem de Doğu Türkistan'ın stratejik öneminden faydalanmayı devam ettirebilmek için kontrol etmek istemektedir.

Doğu Türkistan özellikle petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji kaynakları ve maden yatakları açısından oldukça zengin bir bölgedir. Çin'in ise gerek ekonomik gelişiminden gerekse tüketimin fazlalığından kaynaklı olarak her geçen gün daha çok enerjiye ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu kaynakları elinde tutabilmenin ötesinde, stratejik konumundan dolayı Orta Asya pazarına ulaşmasını sağlayan Doğu Türkistan'ı kaybetmemek Çin için stratejik bir hedeftir. Çin bu hedefi dâhilinde, Doğu Türkistan'da çok sıkı ve

baskıcı bir politika izleyerek insan hakları ihlallerine sebebiyet vermektedir (Dağcı ve Keskin, 2013: 14-15). Uluslararası kamuoyundan bu konuda ciddi anlamda eleştiri alan Çin için ŞİÖ bünyesinde kuracağı işbirlikleri ile bölge devletlerinin desteğini almak oldukça önemlidir. Nitekim 1997 yılında yapılan toplantıda Çin; Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı gruplara destek vermeyecekleri yönünde destek almıştır (Andaç, 2015: 6). Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasının Doğu Türkistan'daki bağımsızlık söylemlerini arttıracaklarını fark eden Çin hükümeti, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı grupların bu ülkelerden destek görmesini engelleyerek büyük bir avantaj elde etmiştir (Ekrem, 2011: 25). Sonuç olarak ŞİÖ nezdinde alacağı her türlü destek, Çin yönetimini hem Doğu Türkistan karşısında hem de uluslararası kamuoyunda daha güçlü kılmaktadır.

Çin'i ŞİÖ'nün oluşumuna götüren en büyük sebeplerden birisi de ekonomik kaygılar olmuştur. Günümüzde ekonomik dev olarak adlandırılan Çin için devletlerle ekonomik bağlarını sıkı tutmak küresel hegemonya olabilmesinde oldukça etkili bir faktördür. Bu nedenle ŞİÖ Çin'in bu amacına hizmet eden bir başka deyişle, Çin'in bölge ülkeleri ve Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesini sağlayan bir aracı konumundadır. Çin ekonomik işbirlikleri ve ticari süreklilik ile hem bölgesel canlanmayı sağlamayı hem de bölgedeki istikrarı daha da arttırmayı hedeflemektedir. Ayrıca ŞİÖ'nün kapsadığı coğrafya pazar, hammadde ve ihracat açısından Çin'in ihtiyaçlarına önemli ölçüde hizmet etmektedir (Altundağ, 2016/1: 115).

Orta Asya'nın Çin için ifade ettiği ekonomik ve ticari önem haricinde, Çin de Orta Asya ülkeleri için önemli bir partnerdir. Öncelikle hızlı ekonomik büyümesi ile çoğu ülke için örnek teşkil eden Çin, Orta Asya ülkeleri için de ekonomik rol model konumundadır. Taraflar arasındaki ilişkiler yalnızca bu boyutu ile dahi birbirini tamamlar niteliktedir. Örneğin Çin için ucuz hammadde temini ne kadar önemliyse Orta Asya ülkeleri içinde uygun fiyatlı endüstriyel, kimyasal ve teknolojik ürünlere ulaşmak o derece önemlidir. Çin, Orta Asya'dan odun, pamuk, demir, çelik ve iplik gibi birçok hammadde tedarik ederken, Orta Asya ülkeleri bu

hammadelerin işlendiği mamul ürünleri Çin'den uygun fiyatla alabilmektedir. Çin, karşılıklı bağımlılık olarak ifade edilebilecek bu ilişki ağında, Orta Asya ülkelerinin Sovyetlerden kalma ekonomik yapılarından sıyrılmalarını ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmayı da hedeflemektedir. Nitekim Orta Asya ülkeleri de Çin'in eşitlik ve karşılıklı fayda-çıkar prensipleri dâhilinde ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmasından oldukça memnundur (Ekrem, 2011: 33-34).

Çin için ŞİÖ'nü anlamlı kılan bir başka önemli husus enerjidir. Çin, dünyanın en kalabalık nüfusu olmasından, hızlı sanayileşmesinden ve ekonomik büyümesinden dolayı gün geçtikçe daha fazla enerji talep etmektedir. Dolayısıyla 21. yüzyıldan itibaren önemli bir enerji ithalatçısı haline gelen Çin için enerji tedarikçilerini çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini tesis etmek başlıca hedeflerden biri haline gelmiştir. Çünkü Çin ekonomisinin devamlılığı için enerji güvenliği hususuna oldukça dikkat edilmesi gerekmektedir (Konings, 2016: 342). Bu noktada, Çin ekonomisi dengede durabilmesi için sürekli hareket halinde olması gereken bir bisiklet misali, devamlılığını sağlayabilmesi için sürekli enerji tedarikine ihtiyaç duymaktadır (Özbay, 2006). Dolayısıyla enerji ihtiyacı Çin'i Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile yakınlaşmaya iten bir faktördür. Taraflar arasındaki bu yakınlaşma ve işbirliği ise ŞİÖ ile daha ulaşılabilir bir hal almaktadır.

Çin'in Orta Asya ülkeleri ile yürüttüğü ikili enerji ilişkileri bir bakımdan ŞİÖ bünyesindeki konumunu ilgilendirmektedir. Örneğin, 2009 yılında Türkmenistan doğal gazının ithalatını sağlayan Orta Asya-Çin boru hattı hem Çin hem de Türkmenistan için önemli bir kazanç oluşturmuştur. Bu durumun farkında olan ve bu tarz ekonomik getirilere ihtiyacı olan Kazakistan ve Özbekistan ile bu ülkelerin doğalgazından yararlanmak isteyen Çin arasında boru hattı projeleri ile ilgili müzakereler yürütülmektedir. Boru hattı projelerinin, tarafların kazançları dışında bölgenin kalkınması için de olumlu sonuçlar oluşturmasının ŞİÖ bünyesinde, Çin'in lider olma potansiyelini arttırdığı düşünülmektedir. Fakat bu durumun Orta Asya boru hatları üzerinde hâkim

konumda olmak isteyen, bölgede izni ve çıkarları dâhilinde olmayan hiçbir oluşuma izin vermek istemeyen Rusya'nın çıkarlarını tehlikeye atması da söz konusudur. Rusya ve Çin arasındaki bu rekabetin ise ŞİÖ'nün geleceğini riske atacağı varsayılmaktadır (Salum, 2013: 227-228).

Çin'in mevcut ve gelecek yıllardaki enerji ihtiyacını temel alarak ŞİÖ'nün geleceği ile ilgili kötü senaryolara izin vermeyeceği düşünülmektedir. Çünkü Çin için Orta Asya'daki enerji kaynakları haricinde Rusya'nın enerji kaynakları da önem arz etmektedir. Ancak Rusya'nın arz kaynakları ile Çin'in tüketim merkezleri arasında çok ciddi uzaklık bulunması, bir takım sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Öncelikle, Rusya'nın doğalgaz ve petrol kaynakları ülkenin kuzey ve batısında yoğunlaşmışken, Çin'in tüketim merkezleri daha çok ülkenin güneybatısında bulunmaktadır. Dolayısıyla üretim ve tüketim merkezleri birbirinin tam tersi konumda yer almaktadır. Bu durum yaklaşık olarak 5 bin kilometrelik hat ve 300 milyar doların üzerinde maliyet ve yatırım anlamına gelmektedir (Çelik, 2016: 5). Ancak Çin'in 2010-2025 arasında petrol talebinin %156 artacağı (Uchehara, 2019: 104) veya 2040 yılına gelindiğinde dünya enerjisinin dörtte birini tek başına tüketiceği (Kılıç, 2019: 73) öngörüldüğü için, Çin'in bu zorlukları aşmak için elinden geleni yapacağı düşünülmektedir.

Bahsi geçen durum, Rusya açısından analiz edildiğinde öncelikle Rusya'nın Kırım'ı ilhaki sonrasında enerji üretiminde gerekli ekipmanlarına, Batı tarafından ambargolar uygulanmış; aynı zamanda da Batılı devletler, Rus enerjisine alternatifler arayarak Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaya karar vermişlerdir. Batının Rusya'yı enerji konusunda izole etme çabaları, Rusya'nın Çin'e yönelmesini sağlamıştır. Bu nedenle, tıpkı Çin gibi Rusya'nın da belirtilen zorlukları aşmak için çalışacağı aşikârdır (Güneş, 2015: 848). Çünkü iki aktörün de tüm mali ve coğrafi zorluklara rağmen enerji konusunda işbirliği yapmak için geçerli ve yeterli sebepleri bulunmaktadır (Özbay, 2006).

Sonuç olarak, Çin, ŞİÖ ile kuzeyinde Rusya, doğusunda Orta Asya ülkeleri ile işbirliği ve istikrarı sağlamayı büyük ölçüde başarmıştır. Çin'in

sağladığı bu başarılar hem sistemdeki yerini kuvvetlendirmesinde hem de istediği çok kutuplu düzeni tesis edebilmesinde önemli bir yere sahiptir.

SONUÇ

Şanghay İşbirliği Örgütü, 21. yüzyılın mücadele alanı olarak kabul edilen Avrasya kıtasında, ABD'nin öncülüğünde oluşan tek kutuplu uluslararası sisteme bağlı kalmak istemeyen iki büyük gücün önemli bir işbirliği örneği olarak görülmektedir. Her iki aktörün de yakın gelecekte küresel aktör olma hedefi, rakip olarak değerlendirilmelerine sebep olmakla birlikte, tarafların çıkarları, rekabeti geride bırakarak işbirliği konusunda uzlaşmalarını sağlamıştır. Bu uzlaşının en belirgin örneği olan ŞİÖ'nün temeli 1996 yılında atılmış, zamanla yeni üyelerin eklenmesi ile ŞİÖ hem nicel hem de coğrafi etki sahası olarak genişleyerek uluslararası sistemde adından söz ettirir hale gelmiştir. ŞİÖ'nün kısa sürede önemli bir yol alabilmesinde, Rusya ve Çin'in belirli hedefler dâhilinde, ŞİÖ' nü oluşturmaları ve devam ettirmek istemeleri oldukça etkilidir. Her iki aktörün de Soğuk Savaşın ardından oluşan ve ABD'nin hegemon güç olarak yer aldığı tek kutuplu düzene karşı çıkmaları ve çok kutuplu bir sistem oluşturmak istemeleri, ŞİÖ'ne giden süreci hem hızlandırmış hem de örgütün güçlenmesini sağlamıştır. Her iki aktöründe hâkim güç olmak istediği Orta Asya'da, ABD'nin ve ABD güdümlü NATO'nun faaliyetlerini arttırması ŞİÖ bünyesinde yapılan işbirliklerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Tarafların ekonomik ve ticari çıkarları ve enerji konusundaki hassasiyetleri Orta Asya'da farklı güçlerin varlığından ziyade, ŞİÖ nezdinde birlikte hareket etmelerini sağlamaktadır. Ayrıca Orta Asya'daki güvenliğin ve istikrarın ŞİÖ ile sağlanabiliyor olması her iki aktörü, işbirliği konusunda daha fazla heveslendirmektedir. Sonuç olarak, ŞİÖ, Rusya ve Çin'in çıkarları konusunda rekabeti geri planda tutarak Avrasya kıtasında hedeflerine ulaşmaları için oluşturulan önemli bir işbirliğini ifade etmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Araştırmacıların makaleye katkı oranları eşittir.

KAYNAKÇA

- Akman, H. (2015), *Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), s.311-326.
- Alagöz, E. A. (2010). *Şanghay İşbirliği Örgütü: Rusya-Çin Ortaklığı mı, Rekabeti mi?*, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1239/-shanghai-isbirligi-orgutu--rusya-cin-ortakligi-mi--rekabeti-mi-/#.XlknCgzbIX> (Erişim Tarihi:13.03.2019).
- Altundağ, Z. (2016/1), *Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Etüdleri - TİKA*, 22(49) , s.99-124.
- Andaç, K. C. (2015), *Avrasya'nın Yükselen Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aras, İ. (2018), *Avrupa Birliği ve Çin Siyasi Ekonomik İlişkiler*, 1.Baskı, Ankara:Detay Yayıncılık.
- Aydın, A. (2015). *Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 6,(13), s.1-11.
- Aydın, A. ve Bakıncak, E. (2016). *Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arası İlişki*, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 17(1), s.95-112
- Bailes, A.J.K., Dunay, P., Guang, P. ve Troitskiy, M. (2007), *The Shanghai Cooperation Organization*, **Stockholm International Peace Research Institute**, 17, s.1-59.

- Başçıl, H. H. (2013), *Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bekcan, U. (2012), *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bozkurt, S. G. (2006). *Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği*, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 1(1), s.118-138.
- Brzezinski, Z. (2010). *Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeopolitik gereklilikleri*, (Çev.: Yelda Türedi), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Carroll, W. E. (2011), *China in the Shanghai Cooperation Organization: Hegemony, Multi-Polar Balance or Cooperation in Central Asia*, **International Journal of Humanities and Social Science**, 1(19), s.1-8.
- Casarini, N. (2006), *The Evolution of the EU-China Relationship: from constructive engagement to strategic partnership*, **The European Union Institute for Security Studies**, 64, s.1-43.
- Cohen, A. (2001), *The Russia- China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia?*, **The Heritage Foundation**, (Erişim Tarihi: 29.06.2021).
- Çelik, Ü. (2016), *Düşmanımın Düşmanı Dostumdur: Çin-Rusya İlişkileri ve ABD*, **Uluslararası İlişkiler Araştırma ve Tartışma Platformu**, https://www.academia.edu/24489747/D%C3%9C%C5%9EMANIMIN_D%C3%9C%C5%9EMANI_DOSTUMDUR_%C3%87%C4%B0N_-_RUSYA_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0_VE_ABD?auto=download (Erişim Tarihi: 03.07.2021).
- Çolakoğlu, S.(2004), *Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin*, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 1(1), s.173-197.
- Dağcı, K. ve Keskin, M. (2013), *Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri*, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 1(2), s.11-29.
- Denisov, I., Zhuangzhi, S. ve Fenghua, L. (2018), *Russia and China: Cooperation in a New Era- Results of the 19th National Congress of the Communist Party of China and of the Russian Presidential Election*, **Russian International Affairs Council**, 17, s.1-14.
- Deniz, T. (2013). *Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü*, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 18(30), s.217-228.
- Ekrem, E. (2011), *Çin'in Orta Asya Politikaları-Rapor*, (Ed: M. Yılmaz), Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, s.1-69.
- Frost, A. (2009), *The Collective Security Treaty Organization, The Shanghai Cooperation Organization and Russia's Strategic Goals in Central Asia*, **Central Asia-Caucasus Insitute Silk Road Studies Program**, 7(3), s.83-102.
- Globalfire, (2021). *2021 Military Strength Ranking*, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (Erişim Tarihi: 03.07.2021).
- Güneş, E. (2015), *Çin-Rusya İlişkilerinde Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 70(4), s.839-867.
- Kılıç, F. (2019), *Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Polisiği: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri*. **International Journal of Politics and Security**, 1(7), s.71-96.
- Kısacık, S. (2012), *1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri*, **Uluslararası Politika Akademisi**, <http://politikaakademisi.org/2012/06/29/1990-sonrasi-rusya-federasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri/> (Erişim Tarihi:30.06.2021).

- Konings, P. (2016), *China and Africa: Building a Strategic Partnership*. **Journal of Developing Societies**, 23(3), s.341-367.
- Özbay, F. (2006), *Rusya-Çin İlişkileri Nereye Gidiyor?*, **TASAM**, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/378/rusya-cin_iliskileri_nereye_gidiyor (Erişim Tarihi:30.06.2021).
- Özdaşlı, Ö. (2012 Bahar), *Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü*, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(6), s.108-122.
- Özkartal, F. (2008), *Devlet Mi Eyalet Mi: Tayvan Sorunu*, **İlim ve Medeniyet**, <https://www.ilimvemedenyet.com/devlet-mi-eyalet-mi-tayvan-sorunu.html> (Erişim Tarihi:03.07.2021).
- President of Russia (2007), *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034#sel=54:16:6,54:16:6> (Erişim Tarihi:01.07.2021).
- Salum, K. (2013), *Russian-Chinese Relations and Their Leadership Potential In The Shanghai Cooperation Organization*, **ENDC Proceeding**, 17, s.213-233.
- Shanghai Cooperation Organization, (2017), *The Shanghai Cooperation Organization*, http://eng.sectsco.org/about_sco/ (Erişim Tarihi:01.07.2021).
- Sümer, G. (2010), *Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış*, **Ege Akademik Bakış**, 10(1), s.671-698.
- Uchegara, K. (Sonbahar 2009a), *China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy*. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 6(23), s.95-111.
- Üstün, N. (2014), *Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye*, **Konya Ticaret Odası**, s.1-9, <https://docplayer.biz.tr/3278763-Sanghay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye-nazli-ustun.html> (Erişim Tarihi:01.07.2021).
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri*, 1.Baskı, Ankara: USAK Yayınları.
- Yardımcıoğlu, M ve Koçarslan, H. (2012), *Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü*, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(2), s.163-174.